LUND UNIVERSITY

Taleformer, taleändringar och rättskraft

En översikt

Sunnqvist, Martin

2022

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

Link to publication

Citation for published version (APA):
Sunnqvist, M. (2022, feb.). Taleformer, taleändringar och rättskraft: En översikt.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Taleformer, taleändringar och rättskraft

En översikt

Docent, jur.dr Martin Sunnqvist

Februari 2022

1. Inledning

Den här texten ska ge en översikt över några frågor som har med taleformer, taleändringar och rättskraft att göra. Avsikten är inte att ge en heltäckande framställning av alla tänkbara detaljer, utan tvärtom behandlar texten enbart de viktigaste frågorna. Rättsreglerna om taleändringar och rättskraft är komplexa, och denna text är anpassad för studenter på grundkursnivå. Det finns en hel del mer komplicerade frågor som inte tas upp på grundkursen men som kan behandlas på avancerad nivå.[1] Texten anknyter nära till mina tre föreläsningar i ämnet på grundkursen i civilprocessrätt, och den kan användas för att få svar på frågor eller som repetition.

När det gäller taleändringar och rättskraft finns det två tänkbara angreppssätt. Det ena är att börja med att försöka teoretiskt definiera vad ”samma sak” är i den betydelse detta begrepp kan anses ha när det gäller att slå fast vad som ska prövas i en och samma rättegång och skilja det från vad som kan prövas i en annan rättegång. Sedan kan man läsa bestämmelserna utifrån den bakgrunden. Detta är, enligt min uppfattning, ett onödigt besvärligt sätt att för första gången närma sig frågeställningarna på. Det jag gör är i stället att utgå ifrån rättsreglerna sådana de är utformade i lagtexten, och sedan beskriver jag hur de har utvecklats i praxis. Det är också en metod som är användbar för en praktiskt verksam jurist, som börjar med att läsa lagtexten och sedan undersöker hur den har tolkats i rättspraxis och doktrin. Som en utgångspunkt för denna text gäller dessutom Peter Westbergs bok *Civilrättskipning I. Tvistemål* (2021) avsnitt 44 (e), 52 och 62.[2]

I avsnitt 2 behandlas fullgörelsetalan och ansökan om betalningsföreläggande. Här fästs störst avseende vid vilka förutsättningar som gäller för att väcka talan beroende på om anspråket har förfallit till betalning (eller till annat slags fullgörelse) eller inte. I avsnitt 3 tar jag upp fastställelsetalan och hur väckandet av en fastställelsetalan samspelar med möjligheten att meddela s.k. mellandom. Jag tar däremot inte upp den tredje taleformen, talan om konstitutiv dom, som syftar till att rättsläget ska ändras genom domen. Exempel på konstitutiva domar är talan om äktenskapsskillnad och vårdnad. I jämförelse med dessa kan noteras att en fastställelsetalan syftar till att slå fast ett redan gällande rättsläge.

---

[1] En del av dessa frågor antyds i fotnoterna.

[2] Peter Westberg, *Civilrättskipning I. Tvistemål,* 3 uppl., Stockholm: Norstedts Juridik, 2021, s. 203-223, 315-333 och 412-425. – De här aktuella paragraferna kommenteras också på ett detaljerat (och delvis ganska svåröverskådligt) sätt av Peter Fitger m.fl., *Rättegångsbalken. En kommentar,* JUNO version 91, 10 december 2021.

I avsnitt 4 tar jag upp de taleändringar som kan göras, och i avsnitt 5 behandlas domens positiva och negativa rättskraftsverkningar. Det finns ett samband mellan dessa avsnitt, eftersom vissa taleändringar som käranden hade kunnat göra i en första process också omfattas av den negativa rättskraften, vilket medför att käranden inte kan komma tillbaka med dessa yrkanden eller rättsfakta i en senare process.

2. Fullgörelsetalan och ansökan om betalningsföreläggande

2.1. Anspråket har förfallit till betalning

En fullgörelsetalan avser, vilket hörs på namnet, en fullgörelse, dvs. att käranden vill att svaranden ska göra något i förhållande till käranden. Käranden vill *avtvinga* svaranden något.[3] Fullgörelsen kan t.ex. bestå i:

- En *betalning av ett penningbelopp,* t.ex. när svaranden har mottagit en vara men inte betalat den.
- Ett *överlämnande av ett föremål,* t.ex. när svaranden har mottagit betalning för en vara men inte levererat den.
- Ett *vidtagande av en åtgärd* eller ett *avstående från att vidta en åtgärd.* T.ex. att svaranden ska förpliktas avflytta från en bostad (avhysning) eller avstå från någon verksamhet som är störande för käranden eller annars gör intrång i kärandens rättigheter.

Det vanligaste är att föremålet för talan utgörs av ett penningbelopp. Och det vanligaste avseende ett penningbelopp är att beloppet har förfallit till betalning, dvs. att sista betalningsdagen har infallit utan att betalning har skett.[4]

Om käranden har ett krav på ett penningbelopp gentemot svaranden, kan käranden antingen ansöka om betalningsföreläggande vid Kronofogdemyndigheten eller ansöka om stämning vid en tingsrätt som är behörig att pröva målet. För att käranden ska få ansöka om betalningsföreläggande vid Kronofogdemyndigheten *krävs* att kravet är förfallet till betalning (1 § lagen [1990:746] om betalningsföreläggande och handräckning, i det följande BFL). Om käranden vill ansöka om stämning *krävs det inte* att kravet är förfallet till betalning, men det är ändå den vanligaste situationen. Det har ansetts så självklart att käranden kan ansöka om stämning avseende en förfallen fordran att det inte står uttryckligen utan bara är underförstått i 13 kap. 1 § rättegångsbalken.

Samma förutsättningar gäller om käranden har krav på att svaranden ska lämna över ett föremål, t.ex. en köpt men inte avlämnad vara eller ett utlånat föremål som ska lämnas tillbaka, eller om svaranden ska avstå från någon verksamhet. Om det är fråga om t.ex. överlämnande av ett föremål eller avhysning eller liknande, kallas en ansökan till Kronofogdemyndigheten ansökan om vanlig handräckning (3 § BFL).[5]

Hur väljer man som kärande i dessa situationer mellan att ansöka om stämning respektive betalningsföreläggande eller vanlig handräckning? Betalningsföreläggande och vanlig handräckning

[3] Westberg 2021 s. 209.
[4] Se till kravet på precision i yrkandet Westberg 2021 s. 211-213.
[5] Det finns också s.k. särskild handräckning, se 4 § BFL.

avser otvistiga krav. Man väljer alltså någon av de formerna om man inte har anledning att tro att svaranden kommer att bestrida kravet. Man väljer i stället att ansöka om stämning om man vet att frågan är tvistig. Detta hänger samman med att domstolarnas uppgift är att lösa tvister, medan Kronofogdemyndigheten är en verkställande myndighet som även kan ta upp otvistiga anspråk.[6]

Om det visar sig att svaranden bestrider en ansökan om betalningsföreläggande, kan målet på sökandens begäran överlämnas till en tingsrätt som Kronofogdemyndigheten bedömer behörig (33 § BFL). Om Kronofogdemyndigheten har meddelat ett utslag (vilket är namnet på Kronofogdemyndighetens beslut i dessa fall), kan svaranden begära återvinning, vilket leder till att målet överlämnas till tingsrätt (52 § BFL). Resultatet blir alltså att de tvistiga målen kommer att handläggas av tingsrätt.

En kärande som i onödan väcker talan vid tingsrätt i stället för att ansöka om betalningsföreläggande fast det hade varit tillräckligt kan, trots att han eller hon vinner målet, få betala svarandens rättegångskostnader (18 kap. 3 § rättegångsbalken) och under alla förhållanden kan käranden inte få större ersättning för sin rättegångskostnad än om målet hade prövats enligt BFL (18 kap. 3 a § rättegångsbalken). Detta bidrar till att de otvistiga anspråken verkligen hamnar hos Kronofogdemyndigheten och inte i domstol.

2.2. Anspråket förväntas förfalla till betalning innan dom meddelas

I 13 kap. 1 § rättegångsbalken förutsätts att fullgörelsetalan får väckas om kravet förväntas förfalla till betalning innan dom meddelas. Detta framgår motsatsvis av att talan ”må upptagas till prövning, ehuru tiden för fullgörelsen ej inträtt, då målet avgöres” i fem särskilt angivna fall. Detta gäller alltså bara när man direkt väcker talan vid tingsrätt. Att talan väcks utan att fordringen redan har förfallit till betalning är inte särskilt vanligt, utan det normala är att kravet mot svaranden har förfallit till betalning när talan väcks. Men om kravet ännu inte har förfallit till betalning, får käranden, och sedan domaren, försöka förutse hur lång tid målets handläggning kan tänkas ta, för att veta om talan ska tas upp eller avvisas.

Det räcker (enligt den s.k. påståendedoktrinen) att käranden påstår att beloppet kommer att ha förfallit till betalning vid en tidpunkt som kan beräknas infalla innan dom meddelas. Ofta kan ett sådant påstående vara underförstått. Om käranden inte ens påstår (uttryckligen eller underförstått) att beloppet förfallit till betalning, kan talan avvisas, om inte något av undantagen är tillämpligt (se nästa avsnitt). I praktiken blir detta aktuellt endast om domstolen har någon särskild anledning att misstänka att fordringen inte ens enligt kärandens egen uppfattning har förfallit till betalning. Men om nu talan tagits upp till prövning i sak, kan i nästa led svaranden invända att beloppet inte kommer att ha förfallit till betalning innan dom meddelas (svaranden har i denna del åberopsbördan). Om käranden inte lyckas bevisa att förfallodagen har inträtt, kan domstolen i domslutet konstatera att talan ”inte för närvarande kan bifallas”. Det är ett avgörande av saken, dvs. en dom och inget avvisningsbeslut, men rättskraften hindrar inte en ny talan när käranden på grund av nya omständigheter kan påstå att förfallodagen inträffat (se nedan avsnitt 5.5.).[7]

---

[6] Ytterligare undantag finns betr. särskild handräckning, se 38-41 §§ BFL.

[7] Per-Olof Ekelöf m.fl., *Rättegång. Andra häftet,* Stockholm: Norstedts Juridik, 2015, s. 120-121; Roberth Nordh, *Processens ram i tvistemål. Om yrkande och grunder, ändring av talan m.m.,* Praktisk Process I, 4 uppl., Uppsala: Iustus, 2019, s. 25;

Om en kärande väcker talan om ett krav som inte har förfallit till betalning, och målet tas upp eftersom förfallodagen kan förväntas inträffa innan dom meddelas, kan en svarande som hade tänkt fullgöra på förfallodagen tycka att det är en onödig rättegång. I de fallen kan käranden trots att han eller hon vinner målet bli skyldig att betala svarandens rättegångskostnader (se 18 kap. 3 § rättegångsbalken). Detta bidrar till att det i praktiken inte är ett vanligt problem att kärande i onödan väcker talan om ännu inte förfallna anspråk.

2.3. Anspråket förväntas inte förfalla till betalning förrän efter det att dom meddelats

Nu kommer vi till det som 13 kap. 1 § rättegångsbalken faktiskt handlar om, nämligen de fall då käranden kan väcka talan trots att kravet förfaller till betalning (eller till annan fullgörelse) först efter det att dom kan förväntas meddelas i målet (talan ”må upptagas till prövning, ehuru tiden för fullgörelsen ej inträtt, då målet avgöres”). Varför är detta tillåtet?

Det finns ett antal situationer då lagstiftaren har ansett det rimligt att tillåta denna typ av talan. Det *första* fallet är att det är fråga om ”tid efter annan återkommande fullgörelser, som ej bero av redan lämnat eller framtida vederlag eller vilka på grund av redan lämnat vederlag utgå som pension eller livränta, och någon av dem är förfallen”. Det som avses här är underhållsbidrag enligt avtal, såsom pensioner eller livräntor. Däremot omfattas inte avbetalningar på lån eller hyresbetalningar, för då finns ett vederlag (dvs. en motprestation).

Det *andra* fallet är att ”skyldigheten att fullgöra inträder, först då annan förpliktelse, varom talan väckts i målet, ej fullgöres”. Det kan här vara frågan om talan om utfående av en viss sak, och för det fall det är omöjligt att få ut saken, förs en talan i andra hand om skadestånd. Det kan också vara fråga om en enkel borgen, varvid talan förs samtidigt mot både gäldenären och borgensmannen.

Det *tredje* fallet är att det är fråga ”om ränta, till dess betalning sker, å förfallen fordran eller om annan tilläggsförpliktelse, som följer av huvudförpliktelsen”. Det skulle vara opraktiskt att genom en särskild talan kräva in den sista räntan först när skulden betalats av. Exempel på andra tilläggsförpliktelser är, vid mål om utfående av ett föremål, löpande skadestånd till dess att föremålet överlämnas, och vid mål om avgivande av redovisning, utfående av det saldo som redovisningen utvisar att käranden har rätt till.

Det *fjärde* fallet är att det ”för käranden är av vikt, att fullgörelse sker å rätt tid, samt särskild anledning förekommer, att svaranden kommer att undandraga sig sådan fullgörelse”. Jag kan inte påminna mig att jag har sett ett sådant fall i praktiken. Ett exempel kan vara att det är fråga om ett unikt föremål som käranden måste ha vid en viss tidpunkt, t.ex. ett konstverk som ska finnas med på en viss utställning. Det krävs då att det finns tydliga tecken på att svaranden inte kommer att överlämna konstverket vid den tidpunkt i framtiden då så ska ske.

Westberg 2021 s. 211. Här ska inte närmare utredas förhållandet mellan påståendedoktrinen (processförutsättningen) och svarandens åberopsbörda (som aktualiseras för att den materiella frågan ska prövas); detta är ett ganska komplicerat ämne, jfr Robert Boman, *Om åberopande och åberopsbörda i dispositiva tvistemål,* Stockholm: Norstedts, 1964, s. 248-253.

Det *femte* fallet är att ”sådan talan i annat fall än nu sagts enligt lag må väckas”. Här kan hänvisas till 14 kap. 5 § rättegångsbalken där återgångskrav eller anspråk på skadestånd eller annat dylikt mot tredje man regleras, t.ex. solidarisk borgen och regresskrav. Det finns också regler om familjerättsliga underhåll av liknande karaktär som de finns under första punkten, nämligen 6 kap. 5 § äktenskapsbalken och 7 kap. 2, 6 och 7 §§ föräldrabalken.

3. Fastställelsetalan och mellandom

3.1. Fastställelsetalan enligt 13 kap. 2 § första stycket rättegångsbalken

3.1.1. Huruvida visst rättsförhållande består eller inte består

När käranden för en fastställelsetalan är det inte fråga om att svaranden ska *avtvingas* något, utan om att käranden vill *klargöra* för svaranden vad som gäller mellan dem.[8] En fastställelsetalan ska avse huruvida ett rättsförhållande består eller inte består. Med rättsförhållande avses här ett förhållande bestående av rättigheter och skyldigheter, en ”konkret rättslig relation”[9] mellan parterna. Talan måste anknyta till minst en rättsföljd, och yrkandet om en viss rättsföljd måste ha en ”tillräckligt tydlig koppling till konkreta omständigheter som åberopas som grund”.[10] Rättsföljden kan t.ex. vara skadeståndsskyldighet eller skyldighet att betala försäkringsersättning. Det kan också vara fråga om huruvida ett giltigt avtalsförhållande föreligger, t.ex. om parterna har ett giltigt hyresavtal eller anställningsavtal. Det handlar om att konstatera en rättsföljd, inte i betydelsen av en prestation som ska överlämnas, utan på så sätt att t.ex. olika rättsfakta såsom anbud och accept lett fram till rättsföljden ett giltigt avtal med visst innehåll. Det kan enligt denna bestämmelse inte vara fråga om att pröva om ett rättsfaktum föreligger eller inte (jfr nedan avsnitt 3.2.). Om man tar en skadeståndsfråga som exempel, kan skadeståndsskyldigheten fastställas i en fastställelsedom. Om käranden får bifall och får fastställt att svaranden är skadeståndsskyldig, kan käranden sedan i ett nytt mål väcka en fullgörelsetalan och få skadeståndets storlek bedömd.

Ett bra exempel är NJA 1990 s. 621, som handlade om betalningsskyldighet till följd av en parkeringsanmärkning. Frågan var om betalningsskyldighet förelåg eller inte, och den som väckte talan var den part som ansåg att det inte fanns någon betalningsskyldighet, en s.k. negativ fastställelsetalan. Ett annat, mer svårtolkat rättsfall, är NJA 1993 s. 507. Där var det fråga om vad som skulle ingå i en bodelning, närmare bestämt om en bostadslägenhet var en hyresrätt eller en bostadsrätt. Detta är något som avgörs av vad lägenheten hade för rättslig karaktär vid en viss tidpunkt. Det var inte fråga om fastställelse av lägenhetens karaktär som sådan, utan om den skulle anses ingå i bodelningen eller inte. Det var alltså ytterst en fråga om makarnas rättigheter och skyldigheter mot varandra.

Det finns särskilda bestämmelser i andra lagar, och till dessa hänvisas i 13 kap. 2 § tredje stycket rättegångsbalken. Men det hindrar inte att fastställelsetalan enligt rättegångsbalken kan an-

[8] Westberg 2021 s. 209, se även s. 213-214.
[9] Nordh 2019 s. 32.
[10] NJA 2013 s. 209 p. 6.

vändas subsidiärt. Om t.ex. en talan om föräldraskap faller utanför föräldrabalkens särskilda processuella regler, finns det flera exempel på att talan kan prövas enligt 13 kap. 2 § första stycket rättegångsbalken (NJA 1949 s. 144, 2007 s. 684 och 2021 s. 437).

3.1.2. Ovisshet råder

Käranden måste också påstå att det råder ovisshet om rättsförhållandet, t.ex. att det finns en osäkerhet om något egendoms- eller avtalsförhållande. Det kan t.ex. finnas ovisshet om vem som har bättre rätt till ett fordon eller en fastighet, om båda parter anser sig vara ägare.

I denna typ av fall kan det hända att svaranden medger fastställelsetalan, och då skulle man kunna hävda att det inte finns någon ovisshet. Käromålet skulle i så fall avvisas. Problemet med ett sådant resonemang är att medgivandet bara gäller i processen och kan återtas när målet är avskrivet. Ett medgivet fastställelseyrkande bör därför bifallas.[11] Om däremot ett civilrättsligt avtal sluts mellan parterna, kan ovissheten ha undanröjts, men i så fall torde talan återkallas av käranden och målet kunna avskrivas i stället för avvisas.

3.1.3. Ovissheten länder käranden till förfång

Ovissheten ska lända käranden till förfång, dvs. vara till nackdel för käranden. Det krävs att den osäkerhet om något egendoms- eller avtalsförhållande som gör att det finns ovisshet i bestämmelsens mening också gör det svårare att planera för käranden i ekonomiskt eller annat avseende. Det kan t.ex. handla om att ovissheten om vem av parterna som äger ett fordon eller en fastighet är till nackdel för käranden eftersom han eller hon inte kan använda eller få inkomster från fordonet eller fastigheten.

3.1.4. Lämplighetskravet

I 13 kap. 2 § första stycket rättegångsbalken står att fastställelsetalan ”må” upptagas. Ordet ”må” kan betraktas som ett mellanting mellan ”ska” och ”bör” och har med tiden kommit att få olika betydelser i olika bestämmelser i rättegångsbalken. I just denna bestämmelse innebär det att domstolen inte är skyldig att ta upp en fastställelsetalan; domstolen ska göra en lämplighetsprövning.[12] Högsta domstolen har i några rättsfall angett vad som ska beaktas vid en sådan prövning.

Dessa rättsfall, NJA 2005 s. 517 och 2007 s. 108, handlade om fastställelsetalan avseende skadeståndsskyldighet respektive skyldighet att betala försäkringsersättning. Prövningen av om fastställelsetalan var lämplig blev utförlig i dessa fall, eftersom svarandena motsatte sig att lämplighetskravet var uppfyllt och yrkande att käromålen skulle avvisas. Sammanfattningsvis ska en fastställelsetalan om skadeståndsskyldighet eller rätt till försäkringsersättning inkludera frågor om preskription, jämkning av ersättningen på grund av medvållande, jämkning av ersättningen på grund av att skadeståndet är oskäligt betungande, nedsättning på grund av att käranden inte begränsat sin skada, m.m. Detta gäller förstås i den mån dessa frågor är uppe till prövning i målet; ofta aktualiseras inte alla dessa invändningar samtidigt. Det som återstår till en eventuell andra process ska helst enbart vara en fullgörelsetalan där skadeståndets storlek bestäms. Det är här inte fråga om

[11] Ekelöf m.fl. 2015 s. 130. Jfr också NJA 2009 s. 342.
[12] Jfr att ”må” i 13 kap. 1 § rättegångsbalken inte anses innefatta någon lämplighetsbedömning, se Nordh 2019 s. 27 och 35-36.

undantagslösa regler, utan andra avgränsningar av en fastställelsetalan kan göras om det leder till processekonomiskt fördelaktiga resultat.[13]

I NJA 2013 s. 209 slog Högsta domstolen fast att en negativ fastställelsetalan också ska uppfylla lämplighetskravet för att få föras. Talan gällde fastställelse av att vissa försäkringar inte omfattade vissa preciserade skador, och detta avsåg ett rättsförhållande (skyldighet att betala försäkringsersättning). Att det pågick en parallell process i USA medförde inte att fastställelsetalan var olämplig, eftersom ett amerikanskt avgörande inte skulle ha rättskraft i Sverige.

Enligt art. 6 EKMR finns en rätt till en rättvis rättegång i frågor som rör civila rättigheter och skyldigheter, förutsatt att det är fråga om en reell och seriös tvist.[14] När det gäller positiv fastställelsetalan finns inte så stora problem med att varje sådan talan inte tillåts, eftersom rätten att föra en fullgörelsetalan oftast finns kvar. När det gäller negativ fastställelsetalan måste det vid lämplighetsbedömningen i högre grad vägas in att den typen av talan kan vara kärandens enda sätt att få saken prövad (bortsett från att vänta på att motparten väcker en fullgörelsetalan, men det råder ju inte den som överväger att väcka en negativ fastställelsetalan över).

3.2. Fastställelsetalan enligt 13 kap. 2 § andra stycket rättegångsbalken

Det kan inträffa att en kärande har väckt en fullgörelsetalan om att få ut ett visst belopp i skadestånd, t.ex. 100 000 kr för sveda och värk. För att kunna pröva detta yrkande måste förstås tingsrätten först pröva om det alls finns någon skadeståndsskyldighet, t.ex. om svaranden av vårdslöshet har orsakat käranden kroppsskada, om adekvat kausalitet föreligger, etc. Men det tas i ett sådant fall inte in något i domslutet om denna skadeståndsskyldighet, utan frågan prövas prejudiciellt, alltså som en fråga på vägen fram till bedömningen av vilket belopp som svaranden ska betala (förutsatt att svaranden är skadeståndsskyldig, och om så inte är fallet anges i domslutet bara att käromålet – den förda fullgörelsetalan – ogillas).

I denna typ av fall kan det under processens gång inträffa att parterna (eller en av dem) inser att det vore bra att få själva skadeståndsskyldigheten prövad separat, så att det finns ett ställningstagande till skadeståndsskyldigheten som sådan i domslutet. Ett typfall är att käranden inser att det kan bli aktuellt att i framtiden ställa nya krav på väsentligen samma grund, t.ex. ett krav på skadestånd för lyte och men. Det kan då vara bra att ha en fastställelsedom avseende skadeståndsskyldigheten, för då är den frågan rättskraftigt avgjord, och man slipper pröva skadeståndsskyldigheten på nytt i nästa fullgörelsetalan.

När ett sådant behov av en fastställelsedom uppkommer i ett pågående mål, kan denna talan läggas till i fullgörelsemålet enligt 13 kap. 2 § andra stycket i förening med 13 kap. 3 § första stycket 2 rättegångsbalken. I domslutet kan det då tas upp en punkt om skadeståndsskyldigheten som sådan, och därefter en punkt om fullgörelsen av själva skadeståndet. I så fall sker prövningen i ett sammanhang, och den enda skillnaden blir just att domstolen i domslutet uttalar sig om att skadeståndsskyldighet föreligger och att det uttalandet får rättskraft. Om skadeståndsskyldighet inte föreligger, ogillas både fastställelse- och fullgörelseyrkandet i domslutet. Den viktiga skillnaden är att

[13] En mer utförlig diskussion om olika sätt att avgränsa en lämplig fastställelsetalan finns hos Nordh 2019 s. 35-40.
[14] Jfr NJA 2013 s. 813 p. 6-7.

om frågan om skadeståndsskyldighet bara hade prövats prejudiciellt (som ett steg på vägen i domskälen), hade uttalandet om skadeståndsskyldigheten som sådan inte fått rättskraft. Även om käranden hade fått rätt till skadestånd för sveda och värk, hade skadeståndsskyldigheten som sådan fått prövas på nytt i ett mål om t.ex. skadestånd för lyte och men.

Ibland kan det vara bättre att först pröva frågan om skadeståndsskyldigheten och sedan pröva beloppsfrågan. Detta kan t.ex. vara aktuellt om det finns processekonomiska skäl att vänta med beloppsfrågorna till dess att skadeståndsskyldigheten som sådan är bedömd. Detta hanteras genom s.k. *mellandom* (se nästa avsnitt). Mellandom ska skiljas från *deldom,* som används om flera olika käromål hanteras i en rättegång enligt 14 kap. rättegångsbalken, t.ex. flera olika frågor om fullgörelse som hade kunnat hanteras separat. En deldom används då om ett av dessa käromål avgörs separat medan målet fortsätter beträffande övriga käromål.

3.3. Mellandom enligt 17 kap. 5 § första stycket rättegångsbalken

I 17 kap. 5 § första stycket rättegångsbalken ges en möjlighet till mellandom, när prövningen av en talan beror av en annan talan som handläggs i samma rättegång. Ett typexempel är just fallet då frågan om skadeståndsskyldighet ska prövas först för att skadeståndets storlek sedan ska kunna bedömas. Målet kan vilandeförklaras beträffande skadeståndets storlek, och mellandomen kan överklagas enligt 49 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken. Avgörandet får rättskraft. På så sätt blir frågan om skadeståndsskyldighet slutligt avgjord innan man går över till frågan om skadeståndets storlek.

3.4. Mellandom enligt 17 kap. 5 § andra stycket rättegångsbalken

I det föregående har en viktig utgångspunkt varit att fastställelsetalan endast kan föras i frågor som avser rättsförhållanden, dvs. frågor om rättigheter och skyldigheter. Men det finns också en möjlighet att i en mellandom pröva frågor om rättsfakta och rättstillämpningsfrågor. Det kan handla om frågor om rättsfakta, såsom huruvida preskriptionsavbrott har skett eller om hävning av ett avtal har skett. Det kan också vara fråga om rättstillämpningsfrågor, som t.ex. om förutsättningsläran kan föranleda jämkning eller enbart ogiltighet, eller om en lag om ställföreträdaransvar för ett bolags skatteskulder är grundlagsstridig och därmed inte ska tillämpas.[15] På dessa sätt kan den väsentliga tvistefrågan avgöras separat.

Även i denna typ av fall kan målet vilandeförklaras beträffande övriga frågor, och tingsrätten kan här enligt 49 kap. 1 § andra stycket rättegångsbalken besluta att mellandomen ska få överklagas innan resten av målet prövas. På så sätt kan den fråga som prövats få sitt slutliga avgörande innan resten av målet prövas. Den rättskraft som blir följden här är en s.k. intraprocessuell rättskraft, dvs. den gäller bara i målet och inte i andra mål oavsett om de har samband med samma rättsförhållande.

[15] Se till det sistnämnda exemplet NJA 2000 s. 132, där tingsrätten inte bara beslutade att pröva frågan genom mellandom utan också att enligt 56 kap. 13 § rättegångsbalken hänskjuta frågan till prövning av Högsta domstolen.

4. Ändring av talan

4.1. Huvudregeln: ”Väckt talan får inte ändras.”

13 kap. 3 § första stycket rättegångsbalken inleds med huvudregeln: ”Väckt talan får inte ändras.” Denna huvudregel uppmanar käranden att vara noggrann vid väckandet av talan, så att yrkandet och grunderna blir korrekt utformade. Detta är processekonomiskt fördelaktigt för alla som är involverade i processen. Det är å andra sidan orimligt att hindra alla typer av taleändringar. Förhållandena kan ändras under processens gång, och nya omständigheter kan upptäckas. Käranden kan genom svarandens talan få klart för sig att tvisten i vissa avseenden är annorlunda än vad käranden först trodde. Det finns därför vissa undantag från taleändringsförbudet.[16]

4.2. Tillåtna taleändringar enligt 13 kap. 3 § första stycket rättegångsbalken

4.2.1. Annan fullgörelse på grund av omständighet som inträffat under rättegången (p. 1)

Enligt första styckets första punkt får käranden på grund av omständighet, som inträffat under rättegången eller först då blivit känd för honom, kräva annan fullgörelse än den, om vilken talan väckts. Detta är tillåtet även i högre rätt. Den ursprungliga tanken var att ersättningsprestationer skulle omfattas av denna punkt.[17] Om t.ex. tvisten rör ett bestämt föremål som visar sig ha försvunnit eller förstörts, kan anspråket på utfående av detta föremål bytas ut mot ett anspråk på ersättning i pengar. Detta gäller även om föremålet visar sig ha försvunnit eller förstörts när målet är i högre rätt. Ett nytt rättsfaktum tillkommer, i form av ett påstående om föremålets värde som grund för själva skadeståndsbeloppet, men grunden är i övrigt densamma.[18] Visserligen får den högre domstolen pröva en ny fråga som inte prövats i den lägre instansen, nämligen om den förstörda eller försvunna egendomen verkligen har det värde som käranden gör gällande. Det anses ofta att högre rätt inte ska pröva frågor som första instans, men här har lagstiftaren ansett det acceptabelt att så sker.[19]

Genom rättsfallet NJA 1971 s. 317 utvidgade Högsta domstolen den första punktens tillämpningsområde utöver en strikt tolkning av ”annan fullgörelse” i betydelsen ersättningsprestation. Jag behandlar denna rättspraxis nedan i avsnitt 4.2.4.

4.2.2. Fastställelse enligt 13 kap. 2 § andra stycket rättegångsbalken (p. 2)

Styckets andra punkt avser fallet då käranden lägger till en fastställelsetalan enligt 13 kap. 2 § andra stycket rättegångsbalken. Denna situation har diskuterats ovan i avsnitt 3.2., och att frågan omtalas även i denna bestämmelse visar att det inte finns något hinder mot att denna typ av fastställelsetalan läggs till sedan fullgörelsetalan väckts. Tillägg av en fastställelsetalan kan enligt andra

---

[16] Se till de överväganden som kan behöva göras Westberg 2021 s. 315-318.

[17] SOU 1938:44 s. 184; NJA II 1943 s. 164; Natanael Gärde m.fl., *Nya rättegångsbalken,* Stockholm: Norstedts, 1949, s. 135.

[18] Ekelöf m.fl. 2015 s. 159.

[19] Att högre rätt prövar frågor som första instans kan inträffa i ett antal situationer. Den vanligaste är att tingsrätten har ogillat ett fullgörelseyrkande t.ex. för att ett giltigt avtal eller en skadeståndsskyldighet inte föreligger. Om då hovrätten gör motsatt bedömning i den delen går hovrätten som första instans vidare till övriga frågor, t.ex. vilket belopp som ska dömas ut, frågor som underinstansen inte hade anledning att pröva.

stycket ske bara vid tingsrätt. Om yrkandet framställs sedan huvudförhandling påbörjats eller målet på annat sätt företagits till avgörande, får det avvisas, om det inte utan olägenhet kan prövas i målet.

4.2.3. Ränta eller annan tilläggsförpliktelse och nytt yrkande som stöder sig på väsentligen samma grund (p. 3)

Enligt den tredje punkten kan käranden lägga till ett yrkande om ränta eller annan tilläggsförpliktelse, som följer av huvudförpliktelsen, eller ett nytt yrkande på väsentligen samma grund som den tidigare grunden. Ett typexempel är just tillägg av ett yrkande om ränta, vilket är oproblematiskt om tillägget sker vid tingsrätten och innan huvudförhandling påbörjats.[20]

Det kan här dels handla om yrkanden som är *alternativa* eller *kumulativa* i förhållande till de tidigare yrkandena.[21] Om det är fråga om *alternativa* yrkanden, dvs. yrkanden som inte kan bifallas samtidigt som de övriga, måste de antingen tas upp från början eller läggas till enligt denna bestämmelse i den ursprungliga processen, eftersom möjligheten att göra det i en senare process går förlorad (se nedan avsnitt 5.3.). Ett exempel är prisavdrag och avhjälpande av samma fel i en vara. Man kan inte få prisavdrag och avhjälpande samtidigt; har man fått det ena, behövs inte det andra. Yrkandena är alltså alternativa och ska tas upp i samma process.[22] Detsamma gäller höjningar av yrkat belopp utan att grunden ändras (och utan att det är fråga om någon omständighet som inträffat under rättegången, se nästa avsnitt).[23]

Med *kumulativa* yrkanden avses yrkanden som kan bifallas vid sidan av varandra. Det kan vara fråga om skadestånd för dels lyte och men, dels sveda och värk. Det kan vara fråga om betalning av dels ett kapitalbelopp, dels ränta på beloppet. Det kan vara fråga om betalning av dels prisavdrag, dels skadestånd för en följdskada av ett fel i varan. Beträffande denna typ av yrkanden kan käranden välja mellan att å ena sidan ta upp dem i samma process (ursprunglig kumulation enligt 14 kap. 1 § rättegångsbalken eller att lägga till dem i ett redan ett redan pågående mål enligt 13 kap. 3 § första stycket 3 rättegångsbalken) eller att å andra sidan ta upp dem i ett senare separat mål (se nedan avsnitt 5.3.).[24] Avgörande för bedömningen av om det nya yrkandet stöder sig på väsentligen samma grund som det tidigare är att det har sitt ursprung i samma händelseförlopp,[25] ett begrepp som diskuteras närmare i avsnitt 5.3.

Tillägg av ett nytt yrkande enligt denna punkt kan enligt andra stycket ske bara vid tingsrätt. Om yrkandet framställs sedan huvudförhandling påbörjats eller målet på annat sätt företagits till avgörande, får det avvisas, om det inte utan olägenhet kan prövas i målet.

---

[20] Westberg 2021 s. 323.
[21] Se till dessa begrepp Westberg 2021 s. 215-216. Se också Roberth Nordh, ”Är det sak samma om saken är densamma eller inte?” i *SvJT* 2002 s. 23.
[22] Jfr att Nordh kallar denna typ av taleändringar ’justering av talan’ medan övriga taleändringar kallas ’ändring av talan” (Nordh 2019 s. 64). Se också Nordh 2019 s. 79.
[23] NJA 2011 s. 718.
[24] Nordh 2019 s. 80.
[25] Mikael Pauli, ”Är det väsentligt att grunden är väsentligen densamma? En analys av rättsfallet ”Bröstarvingarnas taleändring” (NJA 2021 s. 193)” i *SvJT* 2022 preprint, avsnitt 8.3 och 9.

4.2.4. *Höjning av yrkat belopp på grund av omständighet som inträffat under rättegången (NJA 1971 s. 317)*

Att höja det yrkade beloppet under tingsrättsprocessen, utan att ändra grunden för talan, möter inga hinder. En sådan taleändring kan tolereras utifrån antingen 13 kap. 3 § första stycket p. 1 eller 3. Det kan t.ex. handla om att käranden har låtit värdera en inträffad skada på nytt.[26] Problem med denna typ av ändringar uppstår först om ändringen görs vid huvudförhandling i tingsrätt eller i högre rätt.

Som en tänkt fjärde punkt i 13 kap. 3 § första stycket rättegångsbalken skulle kunna läggas till den utvidgning som i rättspraxis skett med utgångspunkt i den första punkten.[27] I NJA 1971 s. 317 tillät Högsta domstolen en taleändring som gick ut på att käranden justerade upp yrkat prisavdrag för ett fel i en badrumsrenovering. Käranden hade först – om man renodlar fallet – krävt prisavdrag med 150 kr avseende åtgärdandet av bubblor i en plastmatta som monterats på badrummets väggar. Under processens gång uppstod nya bubblor, och käranden justerade upp prisavdraget till 1 250 kr. Detta tillät Högsta domstolen enligt 13 kap. 3 § första stycket 1 rättegångsbalken, eftersom ändringen grundade sig på en omständighet, som först under rättegången blivit känd för käranden. Det nya yrkandet fick anses utgöra ”annan fullgörelse”, även om det var fråga om en ”höjning av det i stämningsansökningen i denna del angivna beloppet”.

Av avgörande betydelse måste ha varit att det på rättsfaktumnivå var fråga om ett och samma fel, och att detta fel kunde värderas till ett högre belopp. Det kostade mer att åtgärda felet, när det visade sig vara mera omfattande än som först antagits. Det förefaller nämligen som om käranden först hade utgått från att felet kunde och behövde avhjälpas enbart beträffande den bubbla som hade uppstått. Sedan visade de ytterligare bubblor som uppkom, att den första bubblan bara var en del av, eller ett symptom på, ett mer grundläggande fel vid monteringen av mattan, varför hela mattan behövde bytas ut. Detta kan beskrivas som att ”det under processen framkommit att skadan varit större än vad som ursprungligen varit känt”.[28]

Det som gör fallet svårtolkat är att Högsta domstolen också fäste vikt vid att det nya yrkandet stödde ”sig på väsentligen samma grund som det ursprungliga”, något som skulle kunna antyda att det fanns skillnader på rättsfaktumnivå, dvs. att grunden hade förändrats på något sätt, och att mellanskillnaden mellan det gamla och det nya yrkandet hade kunnat prövas i ett separat mål.[29] Fallet med plastmattan i badrummet skiljer sig emellertid från fall då det är fråga om anspråk uppdelade på olika poster, som t.ex. en skadegörande handling som leder till såväl sveda och värk som lyte och men, eller ett hyresavtal där olika månadshyror förfaller till betalning.[30] Den nu diskuterade utvidgningen av 13 kap. 3 § första stycket 1 rättegångsbalken beskrivs visserligen i NJA 2016 s. 737 som ”extensiv och analog”, men det sägs också att utvidgningen har skett på grund av ”[i]ntresset

[26] Westberg 2021 s. 323; NJA 2011 s. 718.
[27] Denna beskrivning bygger på Martin Sunnqvist, ”Taleändring efter utslag eller tredskodom” i *SvJT* 2022 s. 23 på s. 25-26.
[28] NJA 2019 s. 600 p. 11.
[29] Detta syftar sannolikt på att det å ena sidan var fråga om samma fel (samma grund), som värderades högre, å andra sidan att det fanns en sådan mindre förändring i grunden som ju krävs enligt p. 1 (”omständighet som inträffat under rättegången”), såsom den nya värderingen av felet som grund för det tillagda beloppet. Jfr även NJA 2019 s. 600.
[30] Karl Olivecrona, *Rätt och dom,* Stockholm: Norstedts, 1960, s. 292-293. Se också NJA 2021 s. 193.

att undvika rättsförluster".[31] Detta ger stöd åt tolkningen att det på rättsfaktumnivå var fråga om ett och samma fel som värderades högre, något som innebär att det tillkommande beloppet inte hade kunnat prövas i en separat tvist. En yttre gräns för en möjlig rättsutveckling med utgångspunkt i NJA 1971 s. 317 skulle därmed kunna vara att det som ändringen avser inte kan läggas till grund för en separat talan.[32]

Enligt min mening måste sammanfattningsvis NJA 1971 s. 317 tolkas som att "annan fullgörelse" också kan avse fall då en och samma skada eller ett och samma fel under processens gång har visat sig ha ett större värde än som först antagits. Det är klart att det kan vara svårt att dra gränsen mellan vad som är ett fel och vad som är flera fel. När det gäller plastmattan i badrummet kan det avgörande momentet tänkas ha varit att även de nya bubblorna uppstod på grund av felaktig montering eller felaktigt lim. Högsta domstolen har i ett liknande sammanhang använt orden "nära samband"[33] för att dra en gräns av denna typ: Om det finns ett nära samband mellan felen är det samma fel, om sådant nära samband saknas är det olika fel.

4.3. Taleändringar som definitionsmässigt inte anses vara taleändringar

I 13 kap. 3 § tredje stycket rättegångsbalken finns en definition som säger att det inte anses vara en taleändring om käranden inskränker sin talan eller, utan att saken ändras, åberopar en ny omständighet till stöd för sin talan. Detta kan uppfattas som en fiktion, eftersom det uppenbart är fråga om en ändring, men i rättskraftshänseende anses det som om ändringen inte hade gjorts.[34] Även det som omfattas av inskränkningen, eller de omständigheter som hade kunnat läggas till som grund för talan, inkluderas i den negativa rättskraftens krets. Bestämmelsen i 13 kap. 3 § rättegångsbalken har ett nära samband med 17 kap. 11 § samma balk, och enligt huvudregeln ska den krets inom vilken justeringar kan göras sammanfalla med den krets som omfattas av den negativa rättskraften.

Exempel på inskränkningar är att käranden yrkar 100 000 kr men sätter ned yrkandet till 80 000 kr eftersom bevisningen inte längre förväntas räcka till för att styrka det högre ersättningsbeloppet. Ett annat exempel är att en kärande först yrkar hävning, avhjälpande av fel eller prisavdrag avseende samma fel i en vara och sedan återkallar något av dessa yrkanden. Det är en inskränkning av talan, och även det återkallade yrkandet omfattas av domens rättskraft.[35] En inskränkning kan också avse ett rättsfaktum. T.ex. kan käranden i ett skadeståndsmål ha påstått att svaranden har varit vårdslös och åberopat vissa rättsfakta som konstituerar denna vårdslöshet, men käranden frånfaller senare detta påstående och argumenterar för att svaranden har strikt ansvar. Om käromålet skulle ogillas omfattas de rättsfakta som konstituerade vårdslösheten ändå av rättskraften. Som kommer att framhållas i avsnitt 5.3.1. omfattas i denna situation ett påstående om vårdslöshet av en tidigare doms rättskraft oberoende av om det åberopats eller inte.

Exempel på nya omständigheter, som åberopas utan att saken ändras, är att det inom ramen för samma händelseförlopp läggs till ett nytt rättsfaktum. Det kan t.ex. vara så att käranden har

[31] NJA 2016 s. 737 p. 11 och 2019 s. 600 p. 10.
[32] Jfr Nordh 2002 s. 21-23.
[33] NJA 1984 s. 733.
[34] Olivecrona 1960 s. 295.
[35] NJA 1994 s. 23.

påstått att ett avtal med visst innehåll har träffats genom skriftligt anbud och muntlig accept. Käranden inser under processens gång att det inte går att styrka den muntliga accepten men lägger till att svaranden genom konkludent handlande har godtagit bundenhet till avtalet. Även detta är ett rättsfaktum som omfattas av rättskraften oavsett om det åberopas eller inte.

Om nya rättsfakta har samband med ett nytt yrkande enligt 13 kap. 3 § första stycket 3 får bedömningen göras utifrån om det är ett nytt yrkande på väsentligen samma grund. Ett exempel är att käranden utifrån samma skadegörande handling lägger till ett yrkande om skadestånd på grund av lyte och men, vid sidan av ett tidigare yrkande avseende sveda och värk.[36] Då blir det också tillåtet att åberopa de ytterligare rättsfakta som ligger till grund för det tillagda yrkandet.

Det kan däremot inte vara fråga om rättsfakta som innebär att ett helt annat händelseförlopp (se 5.3.1.) aktualiseras. Om t.ex. käranden har yrkat skadestånd med 100 000 kr avseende följdskador av en bristfällig badrumsrenovering och sedan helt ersätter samtliga rättsfakta med ett påstående om skadestånd avseende sveda och värk för att käranden blivit påkörd av svaranden, är det fråga om ett helt annat händelseförlopp. Det spelar då ingen roll att båda dessa uppsättningar rättsfakta kan påstås leda till en rättsföljd som utgörs av skadestånd med 100 000 kr. Taleändringen ska avvisas.

4.4. Byte av fullgörelsetalan mot fastställelsetalan och tvärtom?

4.4.1. Finns det ens något som kan kallas ”byte” av talan?

Emellanåt uppkommer frågan om man kan ”byta ut” en fastställelsetalan mot en fullgörelsetalan eller tvärtom.[37] Några sådana ”byten” hittar man inget om i lagtexten, och det finns alltså inget lagligt stöd för att en kärande kan agera så. Man måste därmed analysera frågan i sina olika led. Ett ”byte” av en fullgörelsetalan mot en fastställelsetalan innebär ett tillägg av en fastställelsetalan och en återkallelse av den fullgörelsetalan som ursprungligen förts. Ett ”byte” av en fastställelsetalan mot en fullgörelsetalan innebär ett tillägg av en fullgörelsetalan och en återkallelse av fastställelsetalan. Vi ska nu titta närmare på dessa situationer.

4.4.2. Tillägg av en fastställelsetalan och återkallelse av en fullgörelsetalan

Som redan nämnts kan en fastställelsetalan läggas till en fullgörelsetalan enligt 13 kap. 2 § andra stycket och 13 kap. 3 § första stycket 2 rättegångsbalken. Så långt är det inga problem. Men om käranden återkallar sin fullgörelsetalan, har svaranden enligt 13 kap. 5 § rättegångsbalken rätt att få målet prövat. Kärandens försök att återkalla fullgörelsetalan kan därför enkelt omintetgöras av svaranden. Om käranden ville återkalla fullgörelsetalan för att det behövdes mer tid för att få fram bevis om t.ex. en skadas värde, kan det hela sluta med att käranden får skadeståndsskyldigheten fastställd men får själva skadeståndsyrkandet ogillat.

Som Högsta domstolen har noterat i NJA 2016 s. 737 kan ett ”byte” vara praktiskt möjligt om det finns en överenskommelse mellan parterna om att svaranden inte ska begära prövning av

[36] Nordh 2019 s. 85-86; Mikael Pauli och Henrik Edelstam, ”’Över ån för att hämta vatten?’ – en analys av ett HD-avgörande om ändring av talan” i *SvJT* 2012 s. 482-483.
[37] Jfr Westberg 2021 s. 323 not 262.

fullgörelsetalan sedan fastställelsetalan lagts till och fullgörelsetalan återkallats. Parterna kan ju gemensamt ha kommit fram till att det är skadeståndsskyldigheten som sådan de vill ha prövad av domstol, medan de tänker att de senare ska kunna komma överens om ett eventuellt skadestånds storlek.

Man skulle (felaktigt) kunna tänka sig att en ändring av en fullgörelsetalan till en fastställelsetalan skulle kunna vara en inskränkning av talan enligt 13 kap. 3 § tredje stycket rättegångsbalken. På sätt och vis ”ingår” fastställelsen av t.ex. en skadeståndsskyldighet som en prejudiciell fråga på vägen fram mot bedömningen av ett skadestånds storlek. Men som Högsta domstolen konstaterade i NJA 2003 s. 158 är det fråga om en taleändring, eftersom käranden efter att ha fört en fastställelsetalan som bifallits kan få ett fullgörelseyrkande prövat i ett annat mål – dessa yrkanden är inte alternativa utan kumulativa. I det rättsfallet diskuterade Högsta domstolen också att ett fastställelseyrkande kan läggas till enligt 13 kap. 3 § första stycket 3 såsom ”ett nytt yrkande [---] på väsentligen samma grund”. Det skulle ändå inte bli fråga om något ”byte” av talan, eftersom fullgörelseyrkandet även med den tolkningen skulle kunna prövas på begäran av svaranden.

4.4.3. Tillägg av en fullgörelsetalan och återkallelse av en fastställelsetalan

Om käranden för en fastställelsetalan kan det tänkas att käranden under målets gång kommer till insikt om att ett fullgörelseyrkande skulle kunna framställas. Kan då käranden lägga till det? Ja, enligt 13 kap. 3 § första stycket 3 såsom ”ett nytt yrkande [---] på väsentligen samma grund”. Det torde oftast vara fråga om väsentligen samma grund, när det enbart läggs till rättsfakta som avser t.ex. en skadas storlek eller värdet av ett fel.

Om sedan käranden återkallar sin fastställelsetalan, uppkommer samma bekymmer som nämnts i föregående avsnitt, nämligen att svaranden enligt 13 kap. 5 § rättegångsbalken kan begära att fastställelsetalan ändå prövas. Detta torde emellertid vara mindre av ett problem, eftersom käranden ju i detta läge ändå anser sig ha goda skäl att föra en fullgörelsetalan, vilken förutsätter bifall till den del av målet som omfattades av fastställelsetalan.

5. Positiv och negativ rättskraft

5.1. Laga kraft och rättskraft, res judicata och lis pendens

En dom eller ett beslut vinner *laga kraft* när domen eller beslutet inte längre kan överklagas. För tingsrättsdomar gäller en överklagandetid på tre veckor och för hovrättsdomar fyra veckor. Högsta domstolens domar vinner laga kraft omgående. När en dom har vunnit laga kraft får den också *rättskraft*. Rättskraften är både *positiv* (domen kan läggas till grund för andra domar) och *negativ* (domen hindrar nya käromål).

Att en dom har rättskraft uttrycks också med det latinska begreppet *res judicata*. Det betyder avgjord sak.[38] I det sammanhanget bör *lis pendens* nämnas. Det betyder pågående (egentligen hängande) sak.[39] Lagtekniskt finns ett samband såtillvida som en avgjord sak inte får upptas till ny pröv-

[38] *Res* = sak; *judicatus -a -um* = avgjord. Res är ett feminint ord, varför ändelsen -a används i *judicata*.
[39] *Lis* = tvist, process; *pendens* = hängande.

ning enligt 17 kap. 11 § tredje stycket rättegångsbalken, samtidigt som en ny talan om en pågående sak inte heller får väckas enligt 13 kap. 6 § samma balk. Det skulle vara onödigt att tillåta en ny talan om samma sak, om det ena käromålet skulle behöva avvisas så snart det andra målet avgjorts.

5.2. Positiv rättskraft

Att en dom får positiv rättskraft innebär att den kan läggas till grund för andra domar. Om det t.ex. finns en lagakraftvunnen dom som innebär att svaranden – ett försäkringsbolag – är skyldigt att till käranden betala försäkringsersättning för en viss skada på en byggnad, kan käranden i ett nytt mål utifrån denna dom föra en fullgörelsetalan och yrka ersättning med visst belopp. Frågan om svarandens skyldighet att betala försäkringsersättning ska då inte prövas på nytt; den frågan är med positiv rättskraft avgjord genom den tidigare domen.

5.3. Negativ rättskraft

5.3.1. Händelseförlopp och rättsföljd

Den fråga som har föranlett mest diskussion är hur man ska definiera vad som omfattas av en tidigare doms negativa rättskraft, dvs. vilka andra käromål som domen utgör hinder för. Det är nämligen inte bara just det tidigare yrkandet och de tidigare åberopade rättsfakta som omfattas, utan även en del varianter som käranden kunde eller borde ha tänkt på att åberopa i den tidigare processen. Det finns två nyckelord som blir aktuella, nämligen *händelseförlopp* och *rättsföljd*. Dessa nyckelord bygger på två olika teoribildningar, som Karl Olivecrona respektive Per-Olof Ekelöf är upphovsmän till. Högsta domstolen har inte på ett tydligt sätt anslutit sig till någon av dessa teorier. I det följande kommer utgångspunkten främst att vara rättspraxis, och teorierna uppfattas som förslag till riktlinjer för hur en jurist skulle kunna tänka för att lösa ett rättskraftsproblem.

Kort sammanfattat kan sägas att en kärande inte kan återkomma med ett yrkande om en *rättsföljd* som är likadan som, eller alternativ till, den som käranden yrkade i ett tidigare mål, om dessa likadana eller alternativa rättsföljder grundas på väsentligen samma *händelseförlopp*.[40] Det är detta som anses utgöra *saken* i formuleringen att dom har ”rättskraft, såvitt därigenom avgjorts den sak, varom talan väckts” och *frågan* i formuleringen ”[e]j må fråga, som sålunda avgjorts, ånyo upptagas till prövning”, båda citaten från 17 kap. 11 § rättegångsbalken. Med ”talan” avses här kärandens yrkande och grund (rättsfakta), vilka tillsammans skapar sakens identitet.[41]

När man talar om *rättsföljder* här avser man, precis som när en fastställelsetalan ska föras (se ovan avsnitt 3.1.1.) en rättsföljd, som har en ”tillräckligt tydlig koppling till konkreta omständigheter som åberopas som grund”.[42] Det är alltså inte tillräckligt att göra en ytlig jämförelse av två skadeståndsyrkanden om 100 000 kr vardera och anse att de utgör samma rättsföljd, utan grunden måste också beaktas.

När man talar om *väsentligen samma händelseförlopp* ger det också uttryck för att vissa rättsfakta som inte åberopats men som kunde ha åberopats i en tidigare tvist inte kan läggas till grund för en

[40] Olivecrona 1960 s. 319-321.
[41] Westberg 2021 s. 417.
[42] NJA 2013 s. 209 p. 6.

ny talan med motsvarande yrkande (jfr ovan avsnitt 4.3. avseende fallet att de först åberopats men åberopandet återkallats). Om t.ex. käranden yrkar skadestånd för en viss skada och påstår att svaranden har strikt ansvar, och skadeståndsyrkandet ogillas, går det inte att återkomma i en ny process och yrka skadestånd för samma skada men åberopa rättsfakta som konstituerar vårdslöshet. Dessa rättsfakta omfattas av den tidigare domens rättskraft, trots att de inte åberopades i det målet, eftersom de hör till väsentligen samma händelseförlopp. Detsamma gäller om käranden har påstått att ett avtal med visst innehåll har träffats genom skriftligt anbud och muntlig accept. Det går inte att i en senare process föra talan med samma yrkande men nu påstå att svaranden genom konkludent handlande har godtagit bundenhet till avtalet.

I det följande tas en utgångspunkt i skillnaden mellan två typfall:[43]

1. Att käranden i den nya rättegången har ett *annat yrkande* än i den tidigare tvisten, men att grunderna är desamma.
2. Att käranden i den nya rättegången anför (delvis) *andra grunder (rättsfakta)* än i den tidigare tvisten, men att yrkandet är detsamma.

5.3.2. Väsentligen samma händelseförlopp (grund) men annat yrkande

Ett exempel är att en kärande i ett mål yrkar betalning med ett visst belopp avseende återbetalning av ett visst lån (försträckning) och i ett senare mål yrkar ytterligare betalning avseende samma lån. Den nya talan omfattas då av den tidigare domens rättskraft.[44] Det handlar här om en *högre värdering av samma anspråk,* och det kan inte sparas till en senare process. Denna situation måste skiljas från att det är fråga om olika åtskiljbara ersättningsposter, t.ex. månadshyror som förfaller vid olika tidpunkter. De anses utgöra olika anspråk (jfr ovan avsnitt 4.2.4.).

Den andra typsituationen är att det är fråga om *alternativa rättsföljder som är ekonomiskt likvärdiga.* Dessa kan inte heller sparas till en senare process. Ett exempel är att en köpare av en felaktig vara har rätt att häva köpet, få felet avhjälpt eller få prisavdrag. Köparen kan ha rätt till någon av dessa rättsföljder men inte mer än en samtidigt. Alternativa rättsföljder kan inte sparas till en senare process.[45] Det är, som Högsta domstolen har uttryckt det i ett fall, ”rimligt att kräva”[46] att käranden tar upp både hävning av ett köp och prisavdrag i samma process. Kriteriet *ekonomiskt likvärdiga* rättsföljder avser att skilja ut fall där det visserligen är fråga om alternativa rättsföljder men där de har olika rättslig karaktär. Det kan t.ex. vara fråga om äganderätt eller hyresrätt till ett föremål. Även om det är fråga om samma händelseförlopp som har resulterat i ett omtvistat avtal, och käranden antingen kan vara ägare eller nyttjanderättshavare, är dessa båda rättigheter inte ekonomiskt likvärdiga. En dom i äganderättsfrågan hindrar därför inte ett nytt mål om nyttjanderätten.[47]

Här ska nu ges några exempel på situationer där domstolarna har uttalat sig om denna typ av förhållanden.

---

[43] Se Westberg 2021 s. 417-421.
[44] Se det första exemplet hos Westberg 2021 s. 418.
[45] Se exemplet hos Westberg 2021 s. 419.
[46] NJA 1994 s. 23. Se till detta fall Peter Westberg, ”Alternativyrkande och rättskraft i civilprocessen” i *JT* 1993/94 s. 813-824. Se också NJA 1995 s. 610.
[47] Roberth Nordh, ”Är endast olika rättsföljder som är likvärdiga samma sak?” i *SvJT* 2001 s. 663-664. Se också NJA 2021 s. 193 p. 21 samt Pauli 2022 avsnitt 8.2.

I NJA 1977 s. 618 hade käranden – en vägförening – i ett mål yrkat att det i första hand skulle fastställas att vägföreningen hade bättre rätt än svaranden till vissa markområden och i andra hand att svaranden skulle förpliktas att utfärda gåvobrev avseende samma markområden. Dessa yrkanden ogillades. I ett nytt mål yrkade föreningen att svaranden skulle förpliktas att utfärda köpebrev avseende markområdena mot att få 10 300 kr.

Det som Högsta domstolen fäste störst vikt vid i detta mål var att samtliga yrkanden syftade till att markområdena skulle ingå i föreningens egendom. Yrkandena hade också sin bakgrund i samma händelseförlopp, nämligen svarandens agerande i förhållande till föreningen under vissa sammanträden och enligt ett visst uppdrag. Högsta domstolen uttalade att ”de yrkanden som har framställts i de båda målen är av stor betydelse för bedömningen, men även de till stöd för yrkandena åberopade grunderna måste i regel beaktas”.[48] Även om det nya yrkandet skilde sig från de som framställts i den tidigare processen, syftade samtliga tre yrkanden till samma rättsföljd, nämligen att samma markområden skulle ”ingå i föreningens egendom”.[49] Yrkandena var alternativa på så sätt att ett bifall till ett av dem uteslöt ett bifall till något av de andra. Och de åberopade rättsfakta var väsentligen desamma. Det nya käromålet omfattades av den tidigare domens rättskraft och skulle avvisas.

Annorlunda blir situationen om det är fråga om flera kumulativa yrkanden, som kan bifallas oberoende av varandra, även om de har sin grund i samma rättsfakta. Ett exempel är att en talan handlar om ett förbud mot att utöva viss verksamhet, medan en annan talan handlar om ett skadestånd avseende följder av samma verksamhet.[50] Dessa båda yrkanden kan bifallas eller ogillas oberoende av varandra, och en dom över det ena anspråket hindrar inte en talan om det andra.

Ett fall där det precis som i NJA 1977 s. 618 var fråga om i allt väsentligt samma händelseförlopp (rättsfakta), men där det å andra sidan var fråga om kumulativa yrkanden, är NJA 1999 s. 656. Veikko hade låtit installera en bastu i sin bostadsrättslägenhet och tagit bort ett badkar. I ett första mål hade bostadsrättsföreningen påstått att Veikko utan styrelsens tillstånd hade gjort en väsentlig förändring i lägenheten och att hans nyttjanderätt därför var förverkad. Denna talan ogillades. Sedan yrkade föreningen att Veikko skulle förpliktas ta bort bastun och återställa badkaret. Som grund för detta yrkande anförde föreningen att Veikko utan styrelsens tillstånd hade gjort en väsentlig förändring i lägenheten. Grunden var alltså densamma, men yrkandena avsåg olika rättsföljder som var fristående från varandra. Yrkandena var inte alternativa utan kumulativa; båda skulle kunna bifallas samtidigt, och att det ena yrkandet hade ogillats var inget hinder mot att pröva det andra.

Slutligen ska här nämnas rättsfallet NJA 1999 s. 520 (”Marmorarbetet i Falkenberg”).[51] I det fallet hade fastighetsägaren Bo låtit lägga in 200 kvadratmeter marmorgolv i sin villa. Han var emellertid varken nöjd med arbetets utförande eller det använda materialet. Om man förenklar fallet kan de två tvisterna beskrivas så här:

---

[48] NJA 1977 s. 618 på s. 628.
[49] NJA 1977 s. 618 på s. 629.
[50] Se det andra exemplet hos Westberg 2021 s. 418.
[51] Se till detta fall Nordh 2001. Se också Roberth Nordh, ”Är det sak samma om saken är densamma eller inte?” i *SvJT* 2002 s. 12.

1. Marmorfirman mot Bo:
   a) Firman yrkar betalning med 63 000 kr.
   b) Bo bestrider och yrkar i genkäromål återbetalning av redan erlagda 120 000 kr.
2. Bo mot marmorfirman:
   Bo yrkar prisavdrag och skadestånd med 260 000 kr.

Det som Högsta domstolen konstaterar här är att den första tvisten avgör betalningsskyldigheten för tjänsten. Det gäller oavsett om det är fråga om betalning, prisavdrag eller återbetalning. Detta stämmer med huvudregeln att hävning, avhjälpande och prisavdrag är alternativa yrkanden. När Bo i den andra tvisten yrkar prisavdrag, ska det yrkandet således avvisas. I den del han yrkar skadestånd avseende ersättning för följdskador, däremot, kan den talan tas upp i det nya målet. Det är ett yrkande som är kumulativt i förhållande till de yrkanden som handlar om själva betalningsskyldigheten för tjänsten. Detta gäller så länge han inte har utnyttjat möjligheten att i det tidigare målet åberopa ett sådant skadeståndskrav till kvittning (se nedan avsnitt 5.4.).

Att allt som rör sig inom ramen för betalningsskyldigheten för en vara eller tjänst utgör samma sak, slogs fast redan i NJA 1965 s. 94 (”Rundvalsmaskinen”). En köpare av en maskin hade inte betalat hela köpeskillingen men i dom förpliktats att göra detta. Han monterade senare upp maskinen och upptäckte då ett fel i den. Han väckte talan mot säljaren för att få prisavdrag, men det yrkandet ansågs omfattat av det tidigare avgörandet, och talan avvisades. Skälet var att han hade kunnat upptäcka felet redan då och invända mot kravet på köpeskilling. Att köparen i den senare tvisten kallade anspråket för skadestånd hjälpte inte. Det är inte vilket begrepp som används som är det viktiga, utan om påståendet avser betalningen för varan eller ersättning för en följdskada.[52]

En intressant följd av NJA 1965 s. 94 är att det i praktiken kan vara viktigt om det är säljaren (tjänstens utförare etc.) eller köparen (beställaren etc.) som väcker talan först. Om yrkandet avser betalning (säljaren stämmer köparen), omfattas av rättskraften alla tänkbara fel vilka hade kunnat upptäckas. Om däremot yrkandet avser prisavdrag på grund av visst fel (köparen stämmer säljaren), omfattas enligt NJA 1984 s. 733 (se nästa avsnitt) bara detta fel av rättskraften (dock inklusive en högre värdering av samma fel).

Dessa tankar återkom i NJA 2021 s. 407 (”Renoveringen i Västervik”). I den första tvisten hade en byggfirma krävt att beställaren skulle betala resten av priset. Beställaren invände för det första att priset var oskäligt, och för det andra att det fanns rätt till prisavdrag. Beställaren genstämde inte och begärde därmed ingen återbetalning. Avgörandet blev att skäligt pris redan hade betalats, varför yrkandet om ytterligare betalning ogillades. I en ny tvist yrkade beställaren prisavdrag. Detta är en invändning mot betalningsskyldigheten, vilken omfattades av prövningen i den första tvisten. Högsta domstolen uttalade (p. 22): ”När den första talan avser kvarstående betalningsskyldighet utöver vad som redan har betalats, kan det inträffa att den talan ogillas därför att domstolen anser att käranden inte visat grund för att skäligt pris överstiger vad som redan har betalats. Även en sådan dom får i rättskraftshänseende anses avse betalningsskyldigheten som helhet, dvs. frågan är i det avseendet odelbar.”

[52] NJA 1999 s. 520 och 2021 s. 407.

5.3.3. Samma yrkande men annat händelseförlopp (grund)

Det handlar här om att jämföra olika påstådda *händelseförlopp* med varandra.[53] Vi har redan sett att i fallet med bubblorna i plastmattan i badrummet (NJA 1971 s. 317, avsnitt 4.2.4. ovan), var det fråga om samma fel. Detta kan uttryckas i termer av 'händelseförlopp'; det var samma avtalsförhållande och samma badrum, och plastmattan hade monterats vid ett tillfälle och problemet (dåligt lim eller bristfälligt monteringsarbete) var detsamma. Det var därmed fråga om samma händelseförlopp. Det var dessutom fråga om en höjning av yrkandet, inte om en separat ersättningspost. Som vi har sett tilläts höjningen av yrkandet i NJA 1971 s. 317 eftersom det inte skulle gå att föra talan om återstoden i ett senare mål.

Ett exempel på fall med motsatt utgång är NJA 1984 s. 733. I det första målet hade käranden – en fastighetsköpare – yrkat nedsättning av köpeskillingen med 42 000 kr avseende bl.a. felaktig isolering, och käranden återkom i ett senare mål med ett yrkande om nedsättning av köpeskillingen med 79 000 kr avseende andra fel i isoleringen. Man kan fundera på om det därmed var fråga om ett nytt mål om återstoden av en höjd värdering av samma fel. Men i stället gjorde Högsta domstolen en liknelse med situationen att det är fråga om olika ersättningsposter på väsentligen samma grund. Avgörande bör då vara "om det fel som åberopas har så nära samband med vad som behandlats i den tidigare rättegången att det får anses vara fråga om samma fel". Påståendena i det första målet handlade om bjälklaget över källarplanet samt vindsutrymmet och innebar att arbetet med isoleringen hade utförts felaktigt. I det senare målet var påståendet att ytterväggarna, "i strid mot vad som uppgetts vid köpeförhandlingarna, över huvud taget inte försetts med viss isolering". Dessa förhållanden var så olika att det var fråga om skilda fel.

Sammanställer man NJA 1971 s. 317 och NJA 1984 s. 733 kan man alltså konstatera att det är *samma fel* om missförhållanden uppkommer i samma rum och till följd av samma renovering, medan det är *olika fel* om missförhållanden uppkommer i olika delar av byggnaden och deras tillkomstsätt skiljer sig åt. Det spelar härvid uppenbarligen ingen roll att det var samma köpeavtal som utgjorde en väsentlig del av grunden i NJA 1984 s. 733.[54] Det gick att yrka prisavdrag för de olika felen i olika rättegångar. Eftersom hävning av avtalet är ett alternativt yrkande i förhållande till prisavdrag, bör det också ha varit möjligt att yrka hävning av avtalet i båda rättegångarna. Ett ogillande av hävningsyrkandet i det första målet skulle då inte ha hindrat ett nytt hävningsyrkande på grund av ett annat fel.[55]

Detta leder oss över till den andra teorin som i stället för händelseförloppet fokuserar på *rättsföljdens identitet*. Även rättsföljdens identitet ska ses utifrån vilka rättsfakta som leder till en viss rättsföljd. Skillnaden är att man fäster mindre vikt vid händelseförloppet; om två olika händelseförlopp leder till samma rättsföljd är det ändå fråga om samma sak. Vad som är samma rättsföljd i denna betydelse kan beskrivas med ett exempel. Om t.ex. ett testamente kan påstås vara ogiltigt dels för att testator inte hade rättslig handlingsförmåga då testamentet skrevs, dels för att testator

---

[53] Westberg 2021 s. 419-421.

[54] Detta, och att Högsta domstolen jämförde med olika ersättningsposter på väsentligen samma grund, skulle dock kunna utgöra ett argument för att den nya talan såsom kumulativt yrkande hade kunnat läggas till i den tidigare rättegången om det nya felet hade varit känt då, se 4.2.3. ovan.

[55] Jfr Nordh 2019 s. 92-93 angående att det finns viss osäkerhet om denna slutsats, särskilt om det som grund för hävningen i det senare målet görs gällande även det fel som prövats i det tidigare målet (hävningen är då en följd av den samlade effekten av flera fel).

sedermera har återkallat testamentet, skulle det vara fråga om samma sak. Efter en talan om testamentets ogiltighet på den ena grunden, skulle käranden inte kunna återkomma med en ny talan om testamentets ogiltighet på den andra grunden.[56] Detta skulle då gälla oavsett att händelseförloppen skiljer sig mycket åt. Detta sätt att resonera har sin främsta betydelse i fall av *klandertalan,* dvs. fall då det görs gällande att t.ex. ett testamente, en bodelning, ett bolagsstämmobeslut eller en skiljedom är ogiltig eller i vissa avseenden ska lämnas utan avseende. Käranden anses då föra en talan som omfattar alla oriktigheter i testamentet etc.[57]

I övriga fall blir dock ett sådant synsätt problematiskt efter NJA 1984 s. 733, eftersom exempelvis hävning av ett avtal skulle kunna göras gällande i två olika processer utifrån olika fel som saknar ”nära samband”, oavsett att hävning av ett visst avtal enligt teorin om rättsföljdens identitet är en och samma rättsföljd. Därför menar jag att det i de allra flesta fall – utom de som samlas under beteckningen klandertalan – går att definiera vad som hör till samma sak utifrån kriterierna 1. *väsentligen samma händelseförlopp* och 2. *alternativa yrkanden som är ekonomiskt likvärdiga.*[58]

5.4. Svarandens åberopande av fordran till kvittning

Enligt 17 kap. 11 § tredje stycket rättegångsbalken äger en dom rättskraft även ”i vad den innefattar prövning av fordran, som åberopats till kvittning”. Det är alltså svaranden som här har åberopat en fordran till kvittning, och detta tas därför inte upp bland taleändringar, som är något som käranden företar sig.

Att svaranden åberopar en fordran till kvittning har vissa likheter med att käranden enligt 13 kap. 3 § första stycket 3 lägger till ”ett nytt yrkande [---] på väsentligen samma grund”, om detta är kumulativt och inte alternativt. Vilka likheter då? Precis på samma sätt som käranden kan välja att lägga till ett kumulativt yrkande i en pågående process (se ovan avsnitt 4.2.3.), eller att spara det till en senare separat process, kan svaranden välja att åberopa en fordran till kvittning eller att spara fordran till kvittning i ett annat sammanhang eller att låta den bli föremål för ett fullgörelseyrkande i en senare separat process. Det finns alltså en valmöjlighet, men om fordringen åberopas till kvittning i en process, omfattas prövningen av denna fordran sedan av rättskraften.

5.5. Factum superveniens – facta supervenientia

Det har nämnts i det föregående att en kärande enligt 13 kap. 3 § första stycket 1 rättegångsbalken kan lägga till en ersättningsprestation under målets gång, även i högre rätt. Typexemplet är att det är fråga om utfående av ett visst föremål, som visar sig ha förstörts eller förkommit. Om

[56] Se exemplet hos Westberg 2021 s. 421, och se också se NJA 1959 s. 658 samt Pauli och Edelstam 2012 s. 484.
[57] Nordh 2019 s. 96-97; Henrik Bellander, ”Fråga om rättskraftens objektiva utsträckning, särskilt vid ogiltighetstalan” i *JT* 2020/21 s. 492; NJA 2021 s. 193 p. 10-14.
[58] Jfr Nordh 2019 s. 66-71. Den typ av fall som är omdiskuterade är om t.ex. en kärande först påstår sig vara ägare till en fastighet utifrån ett händelseförlopp (köp en viss dag) och sedan påstår sig vara ägare till samma fastighet utifrån ett helt annat händelseförlopp (gåva en annan dag) men som inträffat före den första rättegångens inledande; se Per-Olof Ekelöf m.fl., *Rättegång. Tredje häftet,* 7 uppl., Stockholm: Norstedts juridik, 2006, s. 196-200. Man kan å ena sidan tycka att det är ”rimligt att kräva” (Högsta domstolens formulering i NJA 1994 s. 23) att käranden tar upp rättsfakta utifrån dessa båda händelseförlopp i samma rättegång. Men å andra sidan är det tillåtet att först föra en talan om äganderätt och sedan en talan om nyttjanderätt till samma fastighet, eftersom dessa yrkanden visserligen är alternativa men inte ekonomiskt likvärdiga (kriterierna enligt NJA 1999 s. 520). Se härtill även Ekelöf m.fl. 2006 s. 224-225.

käranden inte gör något sådant tillägg och i domen får en rätt att få föremålet utlämnat till sig, går det inte att sedan väcka en ny talan om ersättningsprestation. Det är ett yrkande som är alternativt och ekonomiskt likvärdigt i förhållande till det som redan prövats.[59]

Här blir begreppet *factum superveniens* eller *facta supervenientia* av intresse.[60] Därmed avses omständigheter som inträffat efter den tidigare rättegången eller som käranden fått kännedom om efter denna.[61] Om t.ex. egendomen förstörs eller försvinner efter den första rättegången, kan käranden utan hinder av domen väcka talan om en surrogatprestation. Den första domen har då prejudiciell verkan i den senare rättegången.[62]

5.6. Tredje mans bundenhet av rättskraften

Normalt gäller rättskraften endast mellan parterna.[63] Det finns dock huvudsakligen två undantagssituationer. Den ena är att en tredje man kan åtnjuta en för sin rättsställning positiv effekt av en dom mellan andra parter. Om en borgensman har gått i borgen för en skuld vars storlek är osäker, och denna skulds storlek i en tvist mellan borgenären och gäldenären fastställs till visst belopp, då har även borgensmannen den fördelen av domen att skulden i vart fall inte är högre än vad som konstaterats där.

Det finns också en typ av fall då en tredje man är bunden på ett mer betungande sätt. Om t.ex. ett aktiebolag förpliktas att betala en viss skuld, är även styrelseledamot vid ställföreträdaransvar bunden av detta. Detta har att göra med att tredje man är ”bunden av ena partens civilrättsliga förfogande över det omtvistade rättsförhållandet” (NJA 2015 s. 346 p. 9).

* * *

[59] Nordh 2001 s. 662-663.
[60] *Factum superveniens* står i singularis, *facta supervenientia* i pluralis. Det handlar om ett faktum eller flera fakta ’kommande utöver’.
[61] Det finns olika uppfattningar om den avgörande tidpunkten är avslutandet av huvudförhandlingen i första instans som är avgörande eller avslutandet av rättegången som helhet. Jag har anslutit mig till den sistnämnda uppfattningen, se Sunnqvist 2022 s. 27 not 17.
[62] Nordh 2001 s. 663.
[63] Se Ekelöf m.fl. 2006 s. 230-240.